

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЮРИДИЧНИЙ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ І ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету

Т.О. Коломоець
«05» вересня 2017 р.

**ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

підготовки бакалаврів
спеціальність 081 «Право»
освітньо-професійна програма «Правознавство»

Укладач к.і.н., доцент Серeda А.М.

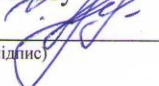
Обговорено та ухвалено
на засіданні кафедри історії і теорії
держави та права
Протокол № 1 від «22» серпня 2017 р.
Завідувач кафедри

(підпис)

Л.Г. Удовика
(ініціали, прізвище)

Ухвалено науково-методичною
радою юридичного факультету
Протокол № 1 від 05 вересня 2017 р.
Голова науково-методичної ради
факультету

(підпис)

Сна І.В.
(ініціали, прізвище)

2017 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань: 08 «Право»	Нормативна	
		Цикл дисциплін професійної підготовки	
Розділів – 2	Спеціальність 081 «Право»	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин - 90	освітньо-професійна програма «Правознавство»	1-й	1-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 4	Рівень вищої освіти: бакалаврський	14 год.	14 год.
		Практичні	
		26 год.	26 год.
		Самостійна робота	
		50 год.	82 год.
		Вид контролю: залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

«Історія держави і права зарубіжних країн» – одна з правових дисциплін, яка вивчається на I курсі юридичного факультету.

Метою викладання навчальної дисципліни **«Історія держави і права зарубіжних країн»** є ознайомлення студентів з історичними основами частини світової правової культури, яка є результатом процесу становлення та розвитку державно-правових інститутів в зарубіжних країнах, формування в них вмінь та навичок історичного мислення, котре має велике значення для розуміння суті сучасних держави і права, подальшої їх розбудови.

Основними **завданнями** вивчення курсу «є: опанування знаннями загальних закономірностей та особливостей історичного процесу державо і правотворення в зарубіжних країнах; оволодіння понятійно-категоріальним апаратом історико-правової науки; формування системи компетенцій (культурних, соціальних, політичних, загальнонаукових, предметних і професійних).

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

Знати:

- студент повинен знати предмет, методи та принципи курсу «Історія держави і права зарубіжних країн»;
- наукову періодизацію курсу;
- характеризувати причини виникнення різних форм державності, звернувши увагу на особливості;
- багатогранність і суперечливість економічного, політичного та культурного життя зарубіжних країн.

Вміти:

- користуватися науковою юридичною та історичною термінологією;
- вільно володіти конкретним фактичним і статистичним матеріалом з курсу;
- аналізувати і тлумачити історичні пам'ятки права, на основі їх реконструювати державно-правові явища;
- систематизувати та узагальнювати досвід державно-правового розвитку зарубіжних країн;
- застосовувати методи історичного дослідження при розгляді окремих тем чи проблем;
- оцінювати факти, події, та прогнозувати можливі наслідки;
- користуватися необхідною спеціальною літературою і джерелами;
- повинні оволодіти технікою самостійної підготовки до семінарських занять; доповідей, рефератів;
- брати участь у наукових дискусіях, науково-практичних конференціях.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких **результатів навчання (компетентностей):**

- на понятійному рівні – основних категорій, понять, конструкцій, ідей, концепцій держави і права;
- фундаментальному рівні – досягнути структуру й зміст основних теорій держави та права, їх сутність і цінність, переваги й недоліки, актуальність і цінність у процесах державотворення й правотворення;
- на практично-творчому рівні – формувати власну точку зору на основі наявних знань, правових ідей і теорій; обґрунтовувати правові рішення щодо конкретних правових проблем; визначати методологію дослідження правових і державних явищ;
- здатність використовувати знання й практичні навички з дисципліни в процесі правозастосування і правозахисту;

Міждисциплінарні зв'язки: місце **«Історії держави і права зарубіжних країн»** серед юридичних дисциплін визначається її зв'язками як з теоретико-юридичними, так і галузевими юридичними науками. Зокрема, взаємозв'язок історії і **«Теорії держави і права»** – у з'єднанні історичного і логічного в пізнанні державно-правових явищ.

«Історія держави і права України» досліджує державно-правові процеси в їх часовому вимірі і визначає конкретно-історичні закономірності, тобто «історичне». А «Теорія держави і права», спираючись на наукові результати історично-юридичних досліджень, формулює найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування держави і права, тобто «логічне». Історія наповнює теорію конкретним змістом, є її емпіричною базою. В той же час, вона використовує дані теорією визначення, загальні характеристики, закономірності, для вивчення інститутів держави і права України.

«Історія держави і права зарубіжних країн» тісно пов'язана з **«Історією держави і права України»**. Справа в тому, що обидві ці дисципліни мають загальний предмет вивчення - державу і право в історичному розрізі. Відмінність тільки в об'єкті дослідження.

Даний навчальний курс нерозривно пов'язаний також з навчальним курсом **«Всесвітня історія»**, доповнює навчальний матеріал таких дисциплін, як: **«Конституційне право зарубіжних країн»**, **«Історія вчень про державу і право»**.

Отже, на основі сказаного, визначимо, що в системі юридичних дисциплін **«Історія держави і права України»** є історико-синтезуючою наукою. Вона виконує роль своєрідного вступу у вивчення загальноюридичних і конкретно галузевих предметів, покликаних сформулювати спеціаліста юридичної кваліфікації.

3. Програма навчальної дисципліни

РОЗДІЛ 1: Держава і право країн стародавнього світу

Тема 1. Історія держави і права зарубіжних країн як наука і навчальна дисципліна.

Джерела вивчення історії зарубіжних країн. Історіографія, критичний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з питань «Історії держави і права зарубіжних країн». Сучасна наукова концепція державності, періодизація курсу. Місце та значення «Історії держави та права зарубіжних країн» в системі історико-правових наук. Роль історії держави та права зарубіжних країн у професійній підготовці юриста.

Тема 2. Держава і право країн давньосхідної та античної цивілізації.

Держава і право країн давньосхідної цивілізації

Основи їх суспільного ладу. Загальні риси суспільного ладу давньосхідних країн: багатокладність господарського життя; основні соціально-класові утворення (пануючий соціальний прошарок, вільні дрібні виробники, особи, позбавлені засобів виробництва). Особливості суспільного ладу: (авілум і мушкенум) у Стародавньому Вавилоні; система варн (брахмани, кшатрії, вайш'ї, шудри) у Стародавній Індії; рабство та його особливості. Роль релігії у давньосхідному суспільстві.

Функції, механізм та форми давньосхідних держав. Право країн Стародавнього Сходу. Спільні риси та особливості права давньосхідних країн. Джерела права: звичаї, шумерські закони, законодавство Мойсея, письмові закони Стародавнього Китаю: «Книга законів царства Вей». Найважливіші правові пам'ятки давньосхідних країн: стародавніх Вавилону та Індії: Закони царя Хаммурапі, Закони Ману. Правові інститути давньосхідного права. Державно-правові відносини, специфічність їх правового закріплення та регулювання у країнах Стародавнього Сходу. Цивільно-правові інститути: право власності; право зобов'язань; сімейно-шлюбні відносини і їх правова регламентація; правове регулювання спадкових відносин. Злочини і покарання: загальне та особливе. Судовий процес, його основні види (звинувально-змагальний, розшуковий).

Держава і право країн античної цивілізації

Виникнення держави в країнах античної цивілізації, основи їх суспільного ладу. Основи суспільного ладу античних країн, спільні риси та особливості. Соціальна структура: вільні - повноправні (заможні верстви в Стародавніх Афінах, спартіати – в Спарті, патриції — в Стародавньому Римі; обмежені в правах (метеки – В Афінах, періеки - в Стародавній Спарті, клієнти, плебеї, переґрини – в Стародавньому Римі), неповноправні (люмпен-пролетарі - в Стародавніх Афінах і Римі, ілоти – в Стародавній Спарті); невольні – державні раби і раби приватних осіб.

Функції, механізм та форми античних держав. Внутрішні та зовнішні функції античної держави: організаційно-господарська, охорона рабовласницької власності, придушення соціального опору, ідеологічна; зовнішні функції: оборони країни і мирного контакту з іншими народами, захоплення чужих територій, управління завойованими територіями.

Державний механізм античних республік - Афін, Спарти та Риму. Законодавчі органи - народні збори: еклесія в - Афінах, апелла - в Спарті, центуріатні, трибутні, куріатні коміції - в Римі. Виконавчі органи: архаети, ефори, герусія - в Спарті, Рада п'ятисот (буле) - в Афінах; сенат - в Римі, маґістрати: принципи їх організації та діяльності. Армія, поліція: принципи формування та діяльності. Судові органи: зв'язок з адміністративними органами – в Спарті і Римі, особливості судової організації Стародавніх Афін: геліея — вищий судовий орган країни.

Право давньогрецьких полісів. Основні риси права Афін і Спарти. Закон як основна форма правотворчості. Сократ, Платон і Аристотель про збіг справедливого і законного. Закони Драконта (біля 621 р. до н.е.). Правові інститути Стародавніх Афін і Спарти: цивільно-правові інститути (право власності, зобов'язальне (договірне), шлюбне, спадкове право; злочини (проти держави, проти особистих інтересів) і покарання (смертна кара, продаж в рабство, позбавлення волі, штраф, атимія). Судовий процес: *dike*, *graphē* — в Афінах.

Джерела римського права, їх розвиток. Правові звичаї, законодавство царів, Закони XII таблиць, право квіритське, преторське право і «право народів»; кодифікація преторського права – «Вічний едикт» Юліана II ст.; конституції - акти імператорської влади: едикти, рескрипти, декрети, мандати. Роль римських юристів у розвитку права. Тиберій Корунканій, Гней Флавій, Катон Старший, Марк Манілій, Квінт Муцій Сцевола, Публій Муцій Сцевола, Сервій Сульпіцій Руф; основні школи права: сабін'янці, прокуль'янці. Папініан, Павел, Ульпініан, Модестін і Гай; кодифікація римського права, кодекси Грегоріана, Гермоніана (III ст.н.е.), Феодосія (438 р.) та Юстиніана (Звід законів Юстиніана) 528-534 рр.

Інститути римського права. Цивільно-правові інститути: право власності - цивільна (квіритська) власність, сервітути, преторська, бонітарна власність, власність переґринів; право зобов'язань - зобов'язання з договорів, зобов'язання з деліктів, вербальний, літеральний, реальний та консенсуальний договір (контракт); шлюбно-сімейне право — шлюб із «владою чоловіка», інститут усиновлення, конкубінат; правове регулювання спадкових відносин - спадкування за законом і за заповітом. Злочини та покарання у римському праві: злочини публічного і приватного характеру, смертна кара, принцип таліону, принцип композиції - в архаїчний період історії римського права; поява понять провина, необережність і випадок, нова класифікація злочинів: проти держави, проти

релігії, проти моральності, проти приватних осіб — у класичний період, екстраординарні злочини посткласичного періоду. Судовий процес у Римі, основні його види: легісакційний, формулярний, екстраординарний, інквізиційний.

РОЗДІЛ 2. Держава і право країн середньовіччя

Тема 3. Держава і право країн Європи.

Візантія - правонаступниця давньоримської держави. Особливості суспільного ладу та державного устрою Візантії.

Держава і право франків й англосаксів. Створення ранньофеодальної держави у племен, які населяли територію Північної та Північно-Західної Європи. Виникнення держави у франків, основні етапи її розвитку (Меровінгський VI – VII ст., Каролінгський VIII - перша пол. IX ст.). Суспільний лад та форми їх державної організації. Державний механізм. Королівська (княжа) влада і палацево-вотчинна система управління. Розпад франкської держави. Верденський договір (843 р.) та його вплив на подальші процеси державного розвитку в Західній Європі.

Виникнення англосаксонських держав на Британських островах та їх роль у державотворенні Англії.

Основні риси ранньофеодального права. Джерела права. Звичаєве право. Варварські правди. Салічна правда, англосаксонські правди. Королівське законодавство. Регулювання общинного побуту Салічною правдою, правове становище франків. Злочини й покарання. Судовий процес у державах раннього середньовіччя (франків та англосаксів).

Феодальна держава в країнах Західної Європи

Соціально-економічні та політичні передумови виникнення нових держав в Європі. Розпад імперії Карла Великого і утворення Франції та Німеччини. Нормандське завоювання Британії, утворення Англії.

Зміни в суспільному ладі країн Європи у XIII – XV ст. Формування основних станів: духовенства, дворянства, городян та їх вплив на державні функції та структуру державного механізму західноєвропейських країн. Органи влади і управління у сеньйоріальних та станово-представницьких монархіях. Станово-представницькі установи Європи: кортеси в Іспанії, парламент в Англії, Генеральні Штати у Франції, з'їзди курфюрстів, рейхстаг і ландтаги в Німеччині, Боярська дума — в Росії, Сейм — в Польщі, їх структура, компетенція, значення.

Особливості західноєвропейського абсолютизму (класичний абсолютизм у Франції, незавершений абсолютизм в Англії, князівський (обласний) абсолютизм у Німеччині). Еволюція державного механізму європейських країн у період абсолютизму. Особливості становлення російського абсолютизму. Державні реформи першої чверті XVIII ст.

Судові та правоохоронні органи в механізмі феодальної держави.

Європейське феодальне право. Основні риси права країн континентальної Європи. Пилип де Бомануар про сутність права. «Партикулярне право» в країнах континентальної Європи: звичаєве право, міське право, канонічне право, рецепіюване римське право, королівське законодавство.

Основні риси феодального права Англії: загальне право, право справедливості, судовий прецедент. Дуалістичний характер судово-правової системи Англії.

Цивільно-правові інститути. Види майнових прав на землю: право власності (алод); утримання: вільні, шляхетні (бенефіцій, феод (лен), лицарська служба, (довірча власність); нешляхетні (цензіва, короткострокова оренда). Право зобов'язань: поява нових видів договорів (найму, підряду, доручення), поява перших банків, векселя. Сімейно-шлюбне право, роль канонічного права. Спадкове право: спадкування за законом та за заповітом, принцип майорату.

Злочини і покарання. Спроби класифікації злочинів: тяжкі, середні і легкі — у Франції; тризн, фелонія, місдімінор — в Англії; злочини і проступки; злочини проти релігії, проти держави, проти приватних осіб — в Німеччині. Види покарань, їх

залякувальний характер. Загальні поняття кримінального права: замах, співучасть, необережність, необхідна оборона тощо, принцип особистої відповідальності злочинця.

Судовий процес, його основні види: формальний — у цивільному судочинстві, змішаний, розшуковий - у карному судочинстві Німеччині та Франції. Особливості англійського судочинства: інститут роз'їзних суддів, інститут присяжних.

Тема 4. Держава і право країн Сходу

Основні риси східного феодалізму, його вплив на сутність та форму держави. Становлення феодальної держави в країнах Сходу. Основні етапи розвитку держави у Китаї, її форма та механізм, подальша модифікація східної деспотії у феодальному Китаї. Делійський султанат і імперія Великого Могола в Індії. Виникнення держави в Японії, особливості її форми та механізму, військово-олігархічний режим сьогунату.

Виникнення та розвиток мусульманських держав. Становлення державності у арабських племен. Утворення Арабського халіфату, авторитарно-теократичний характер його форми та механізму. Іслам: сунізм і шіїзм про державу, її сутність та призначення. Утворення турецької держави, основні етапи її розвитку. Форма і механізм Турецького султанату.

Право країн середньовічного Сходу. Особливості права в країнах середньовічного Сходу. Загальні риси східного права: консерватизм, стабільність, традиційність норм права і моралі.

Джерела права далекосхідних країн: «Кодекс династії Тан. VII ст.», «Виправлені і переглянуті зібрання кримінальних законів» X ст., «Звід законів династії Мін» XIV ст. (Китай), Конституція Сьотоку-тайсі (604 р.), Звід законів Тайка 702 р., Тайхо Йоро рьо, Кодекс із 100 статей. 1742 р. (Японія). Основні інститути далекосхідного права. Цивільно-правові інститути: форми земельної власності в Китаї (неподільна сімейна власність, родова власність, власність буддійських і даосійських общин, приватна власність); Японії (державна, громадська, великосімейна); зобов'язальне право, його особливості в Китаї та Японії, їх історична обумовленість; сімейно-шлюбне право, спільне і особливе в Китаї та Японії, особливості спадкового права. Злочини і покарання. Класифікація злочинів в Китаї: концепція «10 зол», в Японії — «8 зол». Судовий процес: інквізиційний — у Китаї, змішаний - у Японії.

Становлення мусульманського права, основні його риси. Джерела мусульманського права: Коран, сунна, іджма, фетва, кияс, місцеві звичаї, фірмани і кануни. Основні інститути мусульманського права. Цивільно-правові інститути: право власності, категорії земельних володінь (священна земля, державна земля, землі, що знаходились в приватній власності, общинна земля); зобов'язальне право, особливості договірних відносин. Сімейно-шлюбне та спадкове право. Злочини і покарання в мусульманському праві. Класифікація злочинів і відповідність їм покарань. Судовий процес, його обвинувальний характер.

РОЗДІЛ 3. Держава і право країн нового часу

Тема 5. Становлення держав нового типу.

Революції та їх вплив на становлення держави нового типу. Голландська революція та її роль у формуванні основ держави нового типу. Утрехтська унія від 23 січня 1579 р. Англійська революція та її вплив на становлення держави нового типу: соціально-економічні, політичні та ідеологічні передумови англійської революції. Концепція Т. Гоббса про абсолютність державної влади. Тривалий парламент. Основні політичні течії: пресвітеріани, індепенденти, левеллери. Форма та сутність англійської держави в

роки революції: конституційна монархія (1640 – 1649 рр.), індепендентська республіка (1649 – 1653 рр.), Протекторат Кромвеля (1653 – 1658 рр.). «Знаряддя управління» (1653 р.). Реставрація Стюартів (1660р.). Політична програма Дж. Локка, державно-правові ідеї Мільтона.

Соціально-економічні, політичні та ідеологічні передумови американської революції. Т.Пейн про народний суверенітет. Державно-правові ідеї Т. Джеферсона. Декларація незалежності США 1776 р. Боротьба за здійснення принципів Декларації незалежності (1776-1783 рр.). Статті конфедерації і вічного союзу 1781 р. Утворення держави США. Ідея сильної виконавчої влади О. Гамільтона. Сутність та форма держави США за Конституцією 1787 р. Біль про права 1791 р.

Соціально-економічні, політичні та ідеологічні передумови Великої французької революції. Державно-правові ідеї Вольтера, Ж.-Ж.Руссо, Ш. Монтеск'є. Основні етапи революції. Декларація прав людини і громадянина (26 серпня 1789 р.). Становлення конституційної монархії. Конституція від 3 вересня 1791 р. Перша республіка (1792-1804 рр.) та її модифікації: жирондистська республіка (1792 – 1793 рр.); якобінська республіка (1793-1794 рр.), Конституція 1793 р., якобінська диктатура; директоріальна республіка (1795-1799 рр.), Конституція 1795 р.; консульська республіка (1799-1804 рр.). Конституція 1799р.

Розпад «Священної римської імперії германської нації». Соціально-економічні, політичні та ідеологічні передумови революції 1848 р. в Німеччині. Природно-правова доктрина І. Фіхте; Г. Гегель і І. Кант про державу і право. Франкфуртська конституція 1849 р., Пруська конституція 1850 р. Посилення Прусії й Австрії та їх боротьба за гегемонію на німецьких землях. Об'єднання Німеччини під зверхністю Прусії. Ідея конституційної монархії Л. Штейна. Утворення Германської імперії. Імперська конституція 1871 р.

Форми держави та їх розвиток в епоху громадянського суспільства

Основні тенденції розвитку елементів форми держави: форми державного правління, форми державно-територіального устрою та форми політичного режиму. Форми державного правління та їх розвиток після буржуазних революцій XVII-XVIII ст. Становлення парламентсько-монархічних форм правління та їх еволюція. Реставрація монархії в Англії: становлення обмеженої (конституційної) монархії: боротьба вігів і торі в парламенті, прийняття “Акту про краще забезпечення свободи підданого і про попередження ув'язнення за морями” 1679 р., («славна революція») 1688 р; «Біль про права» 1689 р., «Акт про влаштування» 1701 р. Формування основних принципів британської (вестмінстерської) моделі парламентаризму: відповідальний уряд, партійне правління, регулярна зміна кабінету міністрів. Вибірчі реформи 1832, 1867, 1884-1885 рр. Організаційне оформлення політичних партій: ліберальної та консервативної. Еволюція парламентської монархії у Великобританії наприкінці XIX – у XX ст.: становлення домініонів, занепад парламентаризму, посилення виконавчої влади. Законодавчі акти про парламент 1911 р., 1949 р., 1999 р. :

Становлення республіканських форм правління та їх розвиток. Президентська республіка в США та її еволюція: поправки XII (1804 р.), XV (1870 р.), XVII (1913 р.), XX (1933 р.), XXII (1951 р.), XXIV (1964 р.), XXVI (1971 р.) до Конституції США; використання “вашингтонської” моделі президентської форми правління в інших країнах.

Становлення парламентської республіки у Франції та її розвиток в роки III і IV республік; парламентська республіка в Німеччині (кінець 1940-х рр. – поч. XXI ст.). Змішана республіка та її розвиток: Республіка Фінляндія (Суомі) та Веймарська республіка (1919-1933 рр.) - перший досвід змішаної республіки; французька модель змішаної форми республіканського правління (V республіка); становлення змішаних республік в інших країнах.

Форми політичних режимів в зарубіжних країнах. Буржуазні революції XVIII – XIX ст., їх вплив на становлення політичних режимів в країнах Західної Європи та США. Демократичний режим, його історичні форми: демократично-ліберальний, демократично-консервативний, демократично-радикальний.

Недемократичний режим: бонапартистський режим у Франції (сер. XIX ст.), поліцейський режим в Німеччині напр. XIX- поч. XX ст. Фашистська концепція міцної «надкласової» влади. Тоталітаризм в Західній Європі у першій половині XX ст. (Італія, Іспанія, Румунія, Угорщина). Німецький нацизм як крайня форма тоталітаризму. Закони 1933 р. «Про усунення злигоднів народу і держави», «Проти утворення нових партій», «Про забезпечення єдності партії і держави».

Функції та механізм держави, основні тенденції їх розвитку

Зовнішні функції держави: вплив історичних обставин на зміст військової функції держави. Виникнення та розвиток в другій половині XX ст. — поч. XXI ст. функцій: 1) забезпечення миру та світового порядку; 2) співробітництва держав; 3) інтеграції в європейську та світову економіку. Внутрішні функції держави та основні тенденції їх розвитку в епоху громадянського суспільства: політична, ідеологічна, соціальна, правоохоронна, економічна.

Механізм держави нового типу. Органи законодавчої та виконавчої влади у державному механізмі зарубіжних країн. Становлення парламентів, їх місце та роль у системі вищих органів державної влади. Основні тенденції розвитку виконавчої влади в епоху громадянського суспільства: еволюція інститутів глави держави та урядової влади. Поліцейські органи в державному механізмі розвинутих країн: Історичні основи сучасних поліцейських служб Великобританії, США, Франції та Німеччини.

Судові органи в механізмі держави країн епохи громадянського суспільства. Еволюція судових систем Великобританії, США, Франції та Німеччини після буржуазних революцій: розвиток кримінальної та цивільної юстиції в Англії (Великобританії); Закон про судоустрій США (24.09.1789), «державна» та «народна» юстиція в США у XIX ст., судоустрій США та його специфіка у XX ст.; розвиток цивільної, кримінальної та адміністративної юстиції Франції у XVIII-XX ст.; історичні основи сучасної німецької юстиції: утворення ФРН та кардинальна реорганізація судоустрою країни, його специфічні риси.

Становлення буржуазного права

Основні тенденції розвитку буржуазного права. Становлення світових правових сімей. Англо-американська та континентальна (романо-германська). Демократизація та соціалізація права. Зміни у джерелах та структурі права. Нові інтеграційні процеси у праві.

Становлення та розвиток конституційного (державного) права у зарубіжних країнах. Формування засад конституційного права як галузі юридичної науки. «Класична

(юридична) школа» конституційного права та її засади (А. Дайсі, Г. Еллінек, А. Есмен, Ф. Кокошкін, М. Коркунов та ін.) Юридично-соціологічна школа конституційного права (Л. Дюгі, М. Оріу, Л. Гумплович і ін.). Демократична доктрина конституційного права.

Джерела конституційного права. Конституції — основне джерело конституційного (державного) права. Буржуазні революції XVIII – сер. XIX ст. та їх роль у появі перших конституцій. Конституції першої «хвилі» (XVIII - поч. XX ст.), їх характерні риси. Зміни на політичній карті Європи після першої світової війни. Конституції другої «хвилі» (1919-1939 рр.). Друга світова війна, її політичні наслідки для конституційного розвитку зарубіжних країн. Конституції третьої «хвилі» (1945-1960 рр.). Падіння світової колоніальної системи наприкінці 50-х-початку 60-х рр. XX ст. Конституції четвертої «хвилі» (1960-сер.70-х рр.). Падіння тоталітарних режимів в Європі, прийняття демократичних конституцій, розпад СРСР. Конституції п'ятої та шостої «хвиль» (сер.70-х – 90-ті рр. XX ст.), їх характерні риси та особливості.

Основні інститути цивільного права країн англо-американської правової сім'ї. Суб'єкти цивільного права: фізична та юридична (корпорація) особи. Інститут власності: право власності в Англії, його особливості, право власності в США: індивідуальна приватна власність, асоційована корпоративна форма власності; інститут трасту (довірчої власності). Зобов'язальне право: впровадження буржуазних принципів у традиційну англійську доктрину договору: свободи договору, рівності сторін у договорі, юридичної непорушності та їх обмеження. Деліктне право, його особливості. Шлюбно-сімейне право, його демократизація.

Основні інститути цивільного права країн континентальної правової сім'ї. Суб'єкти цивільного права у французькому та німецькому праві. Принцип юридичної рівності. Право власності: індивідуальна, державна, общинно-комунальна, комерційна (Франція); інститут речового права (поділ речей на рухомі та нерухомі) у Німеччині, його особливості. Інститут зобов'язань. Шлюбно-сімейне право. Інститут спадкування: спільні риси і особливості.

Збереження феодальних кримінально-правових норм, трьохчленної структури в класифікації злочинів в англійському праві у XIX - першій полов. XX ст. Сучасні класифікації злочинів в англійському і американському праві: за об'єктом, за ступенем небезпеки діянь, за їх ставленням до моральних норм права. Мета кримінального покарання: відплата, залякування й виправлення. Основні види покарань: страта, позбавлення волі, штраф, додаткові види покарань, пробація.

Основні інститути кримінального права країн континентальної світової правової сім'ї. Класифікація злочинів за Кримінальними кодексами Франції 1810 р. та 1992 р., Кримінальним кодексом ФРН. Мета кримінального покарання: відплата, залякування, ресоціалізація (виправлення). Система покарань у Франції за КК 1791 р., 1810 р., 1992 р.: кримінальні, виправні, поліцейські; у Федеративній республіці Німеччини за Кримінальним кодексом: основні, додаткові, наслідки як вид кримінально-правових заходів.

Держава і право країн Сходу.

Становлення й розвиток буржуазної держави – держави нового типу в далекосхідних країнах. Японська держава: Реставрація Мейдзі і становлення буржуазної держави в

Японії; форма японської держави за Конституцією 1889 р., її еволюція в 1905-1945 рр.; історичні засади сучасної японської держави.

РОЗДІЛ 4. Держава і право країн новітнього часу

Тема 6. Держава і право країн новітнього часу

Конституція 1947 р. Китайська держава: Сінхайська революція 1911 р. та її вплив на становлення держави нового типу в Китаї; падіння монархії та встановлення республіки; китайський мілітаризм 1917-1949 рр.; Китайська народна республіка 1949-1976 рр., її модернізація після смерті Мао Цзедуна: Конституція 1982 р., реформи Ден Сяопіна.

Загальні риси та особливості державного ладу «нафтових монархій» Перської затоки (Саудівська Аравія, Бахрейн, Кувейт). «Нафтові республіки» Перської затоки та специфіка їх державного ладу: Ісламська республіка Іран; республіка Ірак. Турецька республіка та основні етапи її розвитку: історичні передумови становлення республіки у Туреччині (турецький султанат епохи «танзимату»); младотурецька революція 1908-1909 рр.; кемалістська революція та формування засад сучасної турецької держави у 20-40-х рр. XX ст.; форма турецької держави у другій пол. XX ст. Конституція 1982р.

Право країн східної цивілізації. Право Японії: основні тенденції розвитку права після революції Мейдзі; цивільне та суміжні з ним галузі права; кримінальне право і процес. Право Китаю: китайське право та його специфіка в 1911-1949 рр.; право КНР часів Мао Цзедуна (1949-1976 рр.); китайське право у пореформений період: основні риси цивільного та суміжних з ним галузей права, кримінального права і процесу. Право мусульманських країн. Основні риси права близькосхідних країн. Право Туреччини: цивільне та суміжні з ним галузі права; кримінальне право і процес.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тематичних розділів і тем	Кількість годин									
	денна форма					Заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		л.	с.з.	сам.р.	інд.		л.	с.з.	сам.р.	інд.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Тема 1. Історія держави і права зарубіжних країн як наука і навчальна дисципліна	8	2		2	2	13	1		5	7
Тема 2. Держава і право країн давньосхідної та античної цивілізації	18	2	6	4	6	16	1	1	7	7
Тема 3. Держава і право країн середньовічної Європи	16	2	4	4	6	15		1	7	7
Тема 4. Держава і право країн середньовічного Сходу	16	2	4	4	6	16	1	1	7	7
Тема 5. Становлення	16	2	6	4	4	15	1		7	7

держав нового типу										
Тема 6. Держава і право країн новітнього часу	16	4	6	4	4	15		1	7	7
Усього годин	90	14	26	22	28	90	4	4	40	42

Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Денне відділення (кількість годин)	Заочне відділення (кількість годин)
1.	Історія держави і права зарубіжних країн як наука і навчальна дисципліна	2	
2.	Держава і право країн давньосхідної та античної цивілізацій	2	1
3.	Держава і право країн середньовічної Європи	2	1
4.	Держава і право країн середньовічного Сходу		1
5.	Становлення держав нового типу	2	1
6.	Держава і право країн новітнього часу	4	
	Разом	14	4

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Денне відділення (кількість годин)	Заочне відділення (кількість годин)
1.	Історія держави і права зарубіжних країн як наука і навчальна дисципліна	2	
2.	Правова система країн давньосхідної цивілізації	2	
3.	Правова система країн античної цивілізації	4	1
4.	Правова система країн середньовічної Європи	4	1
5.	Правова система країн середньовічного Сходу	4	1
6.	Становлення держав нового типу, буржуазні революції	2	1
7.	Правова система європейських країн нового часу	2	
8.	Правова система країн Сходу нового часу	2	
9.	Правова система європейських країн новітнього часу	2	
10.	Правова система країн Сходу новітнього часу	2	
	Разом	26	4

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Денне відділення (кількість годин)	Заочне відділення (кількість годин)
1.	Історія держави і права зарубіжних країн як наука і навчальна дисципліна	2/2	5/7

2.	Держава і право країн давньосхідної та античної цивілізацій	4/6	7/7
3.	Держава і право країн середньовічної Європи	4/6	7/7
4.	Держава і право країн середньовічного Сходу	4/6	7/7
5.	Становлення держав нового типу	4/4	7/7
6.	Держава і право країн новітнього часу	4/4	7/7
	Разом	50	82

8 Індивідуальне завдання

Підготувати матеріали з елементами наукового дослідження та презентацією на одну з тем:

1. Юриспруденція: історичні витoki і сучасність.
2. Роль римських юристів у становленні юриспруденції як науки і професії
3. Римські юристи: біографістика.
4. Візантія – державо-і - правонаступниця давньоримської держави.
5. Вплив Візантії на становлення та розвиток державно-правових інститутів у слов'ян.
6. . Кодифікації руського феодального права.
7. Юристи епохи середньовіччя, їх роль у розвитку права.
8. Виникнення держави в країнах давньосхідної цивілізації.
9. Суспільний лад країн давньосхідної цивілізації.
10. Форми давньосхідних держав.
11. Поліс як своєрідна форма державної організації в країнах античної цивілізації.
12. .Основи суспільного ладу античних країн, спільні риси та особливості.
13. Форма та державний механізм монархічного Риму.
14. Держава стародавніх франків: виникнення і основні етапи розвитку.
15. Форми середньовічних держав Західної Європи.
16. Становлення феодальної держави в середньовічному Китаї.
17. Становлення державної організації в Японії.
18. Виникнення та розвиток мусульманських держав. Становлення державності у арабських племен.
19. Десять Заповідей і їх роль в історії права .
20. Право на життя і право на смерть як невід'ємні природні права людини: історія і сучасність.
21. Соціалізація права як одна з основних тенденцій розвитку права в епоху громадянського суспільства: історичні витoki і сучасність.
22. Правове регулювання охорони навколишнього середовища: історичні витoki і сучасність.
23. Гуманізація кримінального законодавства в історико-правовому вимірі.
24. Інститут смертної кари в історико-правовому вимірі.
25. Від “Декларації прав людини і громадянина” до “Загальної декларації прав людини”.
26. На сторожі закону чи справедливості: з історії юриспруденції як професії.
27. 1.Громадянське суспільство як історичний етап в розвитку людського суспільства

28. Перші буржуазні революції в країнах Західної Європи та Північної Америки (XVI – XVIII ст.ст.), їх вплив на становлення держави нового типу.
29. Пошук та затвердження нових форм державної організації в країнах Західної Європи та Північної Америки в роки перших буржуазних революцій:
 - а) форма англійської держави;
 - б) форма держави США за конституцією 1787 р.;
 - в) форма держави Франції 1789 – 1799 рр.
30. Перші буржуазні революції в країнах Західної Європи та Північної Америки (XVI – XVIII ст.ст.), їх вплив на становлення права нового історичного типу.
31. Англо-американська світова правова сім'я: історичні витоки і шляхи становлення.
32. Континентальна (романо-германська) світова правова сім'я: історичні витоки і шляхи становлення.
33. Юриспруденція як наука і професія в біографіях видатних юристів Стародавнього Риму.
34. Юриспруденція як наука і професія в біографіях видатних юристів епохи середньовіччя.
35. Юриспруденція як наука і професія в біографіях видатних юристів епохи нового часу.

8. Види контролю і система накопичення балів Шкала оцінювання: національна та ECTS

За шкалою ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)	Зараховано
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)	
C	75 – 84 (добре)		
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)	
E	60 – 69 (достатньо)		
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)	Не зараховано
F	1 – 34 (незадовільно – з обов’язковим повторним курсом)		

Об'єктом рейтингового оцінювання знань студентів є програмний матеріал дисципліни, засвоєння якого перевіряється під час контролю.

Критерії комплексного оцінювання доводяться до студентів на початку викладання навчальної дисципліни.

Підсумкове оцінювання рівня знань студентів з історії держави і права України здійснюється на основі результатів поточного контролю (ПК) та підсумкового контролю знань студентів (ПКЗ) за **100-бальною шкалою**.

Завдання **ПК** оцінюються в діапазоні від **0 до 60 балів**.

ПКЗ оцінюються в діапазоні від **0 до 40 балів**. ПКЗ з історії держави і права України проводиться у формі іспиту з ключових питань, що потребують творчої відповіді та умінь синтезувати знання з даного предмета з сучасними соціальними і правовими проблемами оцінюються в діапазоні від **0 до 20 балів**. До екзаменаційного білета включаються, як правило, 3 питання з історії держави і права України. До ПКЗ входить індивідуальна робота студентів оцінюється в діапазоні від **0 до 20 балів**

	Вид контрольного заходу	Кількість контрольних заходів	Кількість балів за 1 захід	Усього балів
1.	Підготовка завдання самостійної творчої роботи	2	8	16
2.	Контрольне тестування	4	5	20
3.	Виступи, обговорення та дискусії на семінарських заняттях	8	3	24
4.	Індивідуальна робота	1	20	20
5.	Залік в письмовому вигляді	1	20	20
Усього		18		100

Критерії поточного контролю (ПК) (від 0 до 60 балів)

Бальна система застосовується для стимулювання активності студентів. Ця система балів вводиться з метою заохочування студентів до планомірної, систематичної роботи по вивченню теоретичного матеріалу, передбаченого даною дисципліною

Критерії оцінювання на практичних заняттях:

3 бали виставляються студенту тоді, коли всі завдання виконані правильно, у відповідності до вимог;

2 бали виставляються студенту тоді, коли він виявляє розуміння основних понять, положень і фактів, проте завдання виконані не в повному обсязі або містять помилки;

1 бали виставляється студенту тоді, коли домашня підготовка та завдання виконані частково.

Критерії оцінювання контрольного тестування

Студент виконує **4 контрольні заходи**, які оцінюється – **максимум по 5 балів**.

Контроль складається з тестових завдань:

1. 100 – 90% правильних відповідей – **5 балів**.

2. 80 – 70% правильних відповідей – **4 бали**.

3. 60 – 50% правильних відповідей – **3 бали**.

4. 40 – 30% правильних відповідей – **2 бали**.

5. 20% правильних відповідей – **1 бал**.

Критерії оцінювання виконання і захисту студентом самостійної роботи (8 балів).

1. Цілісність, систематичність, логічна послідовність викладу матеріалу – **2 бали**.

2. Повнота розкриття питання – **1 бал**.

3. Уміння формулювати власне ставлення до проблеми, робити аргументовані висновки – **1 бал**.

4. Правильність оформлення роботи – **1 бал**.

5. Захист виконаного індивідуального завдання – **3 бали**:

3 бали – відповідь бездоганна за змістом, студент вільно володіє матеріалом, чітко і повно відповідає на запитання викладача;

2 бали – відповідь розкрита, студент вільно володіє матеріалом, але містить деякі неточності та помилки;

1 бал – студент у загальній формі орієнтується в матеріалі, відповідь неповна, поверхова.

Критерії підсумкового контролю знань студентів (ПКЗ)

(від 0 до 40 балів)

Критерії оцінювання виконання і захисту студентом індивідуального завдання (20 балів)

1. Цілісність, систематичність, логічна послідовність викладу матеріалу – **максимально 4 бали.**
2. Повнота розкриття питання – **максимально 4 бали.**
3. Уміння формулювати власне ставлення до проблеми, робити аргументовані висновки – **максимально 3 бали.**
4. Опрацювання сучасних наукових інформаційних джерел – **1 бал.**
5. Правильність оформлення роботи – **максимально 2 бали.**
6. Захист виконаного індивідуального завдання – **максимально 4 бали:**
 - 4 бали** – відповідь бездоганна за змістом, студент вільно володіє матеріалом, чітко і повно відповідає на запитання викладача;
 - 3 бали** – відповідь розкрита, студент вільно володіє матеріалом, але містить деякі неточності та помилки;
 - 2 бали** – відповідь повна, студент допускає помилки в основних питаннях;
 - 1 бал** – студент у загальній формі орієнтується в матеріалі, відповідь неповна, поверхова.
7. Виконання роботи на електронному носії **максимально 3 бали:**
 - 3 бали** – презентація роботи;
 - 2 бали** – електронний варіант тексту з рисунками та таблицями;
 - 1 бал** – рукописний варіант роботи.

Критерії оцінювання підсумкового контролю – заліку (20 балів).

Залік може проводитись для покращання оцінки, отриманої за результатами поточного рейтингового контролю.

Білет складається з трьох теоретичних питань.

Максимальний результат виконання екзаменаційного завдання оцінюється в 20 балів:

20 балів передбачає високий рівень знань і навичок: відповідь повна, логічна з елементами самостійності; вдало використовується вивчений матеріал при наведенні прикладів; відповідь підкріплюється посиланнями на додаткову літературу. Кожне питання оцінюється в 7 балів.

19 – 15 балів передбачає досить високий рівень знань і навичок: відповідь логічна, містить деякі неточності при формулюванні узагальнень, наведенні прикладів; наявні труднощі при формулюванні узагальнюючих висновків, слабка знання додаткової літератури.

14 – 10 балів передбачає наявність знань лише основної літератури, студент відповідає по суті на питання і в загальній формі розбирається в матеріалі, але відповідь неповна і містить неточності, порушується послідовність викладання матеріалу, виникають труднощі, застосовуючи знання при наведенні прикладів.

9 – 5 балів передбачає неповні знання студента основної літератури; студент лише в загальній формі розбирається в матеріалі, відповідь неповна і неглибока; недосить правильні формулювання, порушується послідовність викладення матеріалу, виникають труднощі при наведенні прикладів.

4 - 1 балів ставиться, коли студент не знає значної частини програмного матеріалу, допускає суттєві помилки при формулюванні та висвітленні понять, на додаткові питання відповідає не по суті, робить велику кількість помилок при відповіді.

0 балів ставиться, коли студент не розкрив поставлені питання, не засвоїв матеріал в обсязі, достатньому для подальшого навчання.

8. Рекомендована література

Основна:

1. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / В. П. Глиняний. – 7-е вид. – К.: Істина, 2012. – 768 с.
2. Бостан Л.М. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – 2-е вид. доп. й перероб. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 730 с.
3. Всемирная история государства и права: энциклопедический словарь / Ю.Г. Арзамасов, В.А. Белов, ред. А.В. Крутских. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 397 с.
4. Всеобщая история права и государства: Учебник для вузов / В.Г. Графский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2007. – 752 с.
5. Дахно І.І. Історія держави і права: навч. посіб.-довідник / І.І. Дахно. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 408 с.
6. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній новий час): навч. посібник / Б.Й. Тищик (ред.)/ Б.Й. Тищик, В.С. Кульчицький, А.В. Кольбенко та ін. – Л. : Світ, 2006. – 695 с.
7. Історія держави і права зарубіжних країн. Правові джерела: навч. посібник / Г.І. Трофанчук (упоряд.). – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 347 с.
8. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / за ред. О.М.Джужі. – К.:Атіка, 2008. – 352 с.
9. Історія держави і права зарубіжних країн: підруч.для студ.вищ.навч.закл./ Л.М. Маймескулов, Д.А. Тихоненков, В.В. Россіхін, С.І.Власенко / за ред. Л.М. Маймескулова. – Х.: Право, 2013. – 520 с.
10. Крестовська Н.М. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум / Н.М. Крестовська, О.Ф. Цвіркун. – Х.: Одісей, 2010. – 488 с.
11. Середа А.М. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А.М. Середа, Г.М. Васильчук. – Ч.1. – Запоріжжя : Запорізький національний ун-т, 2007. – 296 с.
12. Страхов М.М. Історія держави і права зарубіжних країн: підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / М.М. Страхов; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого; Академія правових наук України. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 583 с.
13. Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новий час (XVIII ст. – 1918 р.) : навч. посібник / Б.Й. Тищик. – Львів: Світ, 2013. – 752 с.
14. Тищик Б.Й. Історія держави і права Стародавнього світу: навч. посіб. / Б.Й. Тищик. – Львів: Світ, 2001. – 384 с.
15. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 384 с.
16. Чернявська Т. І. Історія держави та права зарубіжних країн : навч. посіб. (практикум) / Т. І. Чернявська, Г. О. Фрейман. – Київ : Кондор, 2014. – 400 с.

Додаткова

1. Гражданское, торговое и семейное право капиталистических стран: сб. нормат. актов: авт. право: учеб. пособие. – М.: Изд-во Ун-та дружбы народов, 1988. – 205 с.

2. Законы XII таблиц / Сост.: Кофанов Л.Л. (Пер.); Отв. ред.: Уколова В.И. – М.: Изд-во ИВИ РАН, 1996. – 229 с.
3. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія: навч. посіб. для студ. юридичних спец. вищ. закл. освіти / В.Д. Гончаренко (ред.), В.Д. Гончаренко (упоряд.). – К.: Видавничий Дім «Ін. Юре», 2002. – 716 с.
4. Институции Юстиниана. Перевод с латинского / под ред.: Кофанов Л.Л., Томсинов В.А.; Пер.: Расснер Д. – М.: Зерцало, 1998. – 400 с.
5. Итальянские Коммуны XIV – XV веков: Сборник документов из архива Ленинградского отделения Института истории АН СССР : сборник / сб. подг. к печ.: Е.В.Бернадская, Л.Г. Катушкина, В.И. Рутенбург ; под ред. В.И. Рутенбург. – М. : Наука, 1965. – 396 с.
6. Каролина. Уголовно-судебное уложение Карла V: Перевод со средневерхгерманского. Отв. ред.: С.З. Зиманов, Пер., предисл., прим.: С.Я. Булатов. – АЛМА-АТА Наука КазССР, 1967. – 152 с.
7. Книга законов султана Селима I / публикация текста ; пер. ; коммент.; предисл. А.С. Тверитинова. – М. : Наука, 1969. – 159 с.
8. Конституции и законодательные акты буржуазных государств XVII–XIX веков. Англия, США, Франция, Италия, Германия : Сборник документов. – М.: Юридическая литература, 1957. – 587 с.
9. Мексиканские Соединенные Штаты. Конституция и законодательные акты : пер. с исп. / под ред. и с вступ. ст. О.А. Жидкова. – М. : Прогресс, 1986. – 480 с.
10. Саксонское зеркало: Памятник, комментарии, исследования / Отв. ред. В.М. Корецкий. – М.: Наука, 1985. – 271 с.
11. Свод законов «Тайхо рицурё». 702 – 718 гг. Рицу (Уголовный кодекс) / вступ. ст., пер. с древнеяп. К.А. Попова ; отв. ред. А.А. Искендеров. – Москва : Наука, 1989. – 112 с.
12. Французский гражданский кодекс / науч. ред. и предисл. Д.Г. Лаврова, пер. с фр. А.А. Жуковой, Г.А. Пашковской. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 1099 с.
13. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посібник для студ. юрид. вузів і фак.: У 2 т. / ред. В.Д. Гончаренко. – К. : Ін Юре, 1998. – Т. 1. – 503 с.; Т.2. – 607 с.
14. Юридична енциклопедія: В 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 1. – 672 с.; 1999, Т. 2. – 744 с.; 2001. – Т. 3. – 792 с.; 2002. – Т. 4. – 720 с.; 2003. – Т. 5. – 736 с.; 2004. – Т. 6. – 768 с.

Інформаційні ресурси

1. <http://www.nbu.gov.ua> – Національна бібліотека імені В.І.Вернадського

Погоджено
 Навчальний відділ
 « 11 » вересня 2017 р.